

Φιλολογική

ΙΟΥΛΙΟΣ-ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2005

ΕΤΟΣ 23 ΤΕΥΧΟΣ 92

ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΕΝΩΣΗ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ 6 - Τ.Κ. 104 33 ΑΘΗΝΑ

ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΠΕΦ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ *Μίλτος Σαχτούρης*

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ Στον Μίλτο Σαχτούρη (1919-2005)

- Στάθης Κουτσούνης, Η ποίηση και η ποιητική του Μίλτου Σαχτούρη

Η ποίηση και η ποιητική του Μίλτου Σαχτούρη

του Στάθη Κουτσούνη*

«εγώ ανεβαίνω σ' έναν άσπρο ουρανό»
(Μ. Σαχτούρης, *Ο περίπατος*).

Πλήρης ημερών και πλήρης έργου απέδρασε προς τον δικό του ουρανό στις 29 Μαρτίου τρέχοντος έτους 2005 ο ποιητής Μίλτος Σαχτούρης. Ποιητής χαρακτηριστικός και σημαντικός, και όχι μόνο της γενιάς του, με εντελώς προσωπικό ύφος, ο Μίλτος Σαχτούρης γεννήθηκε το 1919 στην Αθήνα, αλλά καταγόταν από την Ύδρα και ήταν δισέγγονος του αγωνιστή του '21 καπετάν Γιώργη Σαχτούρη. Φοίτησε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών από το 1937 μέχρι το 1940. Ο θάνατος το 1939 του πατέρα του, Δημητρίου Σαχτούρη, δικαστικού και μετέπειτα νομικού συμβούλου του κράτους, ο οποίος ονειρευόταν για το γιο του καριέρα νομικού, συνετέλεσε αποφασιστικά στη χειραφέτησή του· αποφασίζει, λοιπόν, να διακόψει τις σπουδές του και να αφοσιωθεί στη λογοτεχνία, ζώντας κυρίως από την οικογενειακή του περιουσία. Στο τέλος του 1941 ξεκινούν προβλήματα με την υγεία του: δοκιμάζεται και ταλαιπωρείται από φυματίωση μέχρι το 1945. Για την περιπέτειά του αυτή εξομολογείται: «Χωρίς την αρρώστια μου είναι ζήτημα αν είχα γίνει ποτέ ποιητής. Εννών, αυτός ή τέτοιος που είμαι». Η αρρώστια και ο θάνατος της μητέρας του το 1955, με την οποία είχε ουσιαστικό συναισθηματικό δεσμό, ήταν ένα άλλο γεγονός που τον ωρίμασε βαθιά.

Στα ελληνικά γράμματα ο Σαχτούρης εμφανίστηκε το 1938, όταν δημοσίευσε στο εβδομαδιαίο περιοδικό *Εβδομάδα* ένα διήγημα με το ψευδώνυμο Μίλτος Χρυσάνθης. Ποιήματα άρχισε να γράφει το 1940, ενώ το 1941 εκδίδει με το ίδιο ψευδώνυμο την ποιητική συλλογή *Η μουσική των νησιών μου*, την οποία στη συνέχεια αποκέρυξε. Το 1943 γνωρίζεται και αναπτύσσει καθοριστική φιλία με τον ζωγράφο-ποιητή Νίκο Εγγονόπουλο, ενώ γνωρίζεται και με τον Ελύτη, μέσω του οποίου τον επόμενο χρόνο δημοσιεύονται στα επανεκδομένα *Νέα Γράμματα* 6 ποιήματά του. Έκτοτε αφοσιώθηκε αποκλειστικά στην ποίηση και εξέδωσε 14 ποιητικές συλλογές.

Ο Σαχτούρης ανήκει στην πρώτη μεταπολεμική γενιά, η οποία διαμορφώθηκε σε ατμόσφαιρα πινηγρών ιστορικών συμβάντων. Οι ποιητές της γενιάς αυτής αντλούν υλικό, το οποίο και μετουσιώνουν ο καθένας με τον τρόπο του σε ποίηση, από τη δεκαετία 1940-1950, οπότε συνέβησαν συγκλονιστικά γεγονότα για τη χώρα μας (Πόλεμος,

Κατοχή, Αντίσταση, Απελευθέρωση, Εμφύλιος), αλλά και από την παρατεταμένη ψυχροπολεμική περίοδο της δεκαετίας του '50. Η βασανιστική προσωπική περιπέτεια με την υγεία του ποιητή και η σκληρή εποχή στην οποία ανδρώθηκε καθόρισαν την ποίηση και την ποιητική του και δημιούργησαν τις συνθήκες της ζοφερότητας που χαρακτηρίζει το έργο του. Ο Σαχτούρης είναι αυτοβιογραφικός ποιητής. Τα ποιήματά του γράφονται σε α' πρόσωπο (ενικό ή πληθυντικό) και προβάλλουν μια προσωπική αίσθηση του κόσμου. «*Η ποίησή μου*», λέει, «είναι μια συνεχής αυτοβιογραφία· μοιάζει –και πρέπει να διαβάζεται– σαν ένα είδος υποσυνείδητου ημερολογίου της ζωής μου».

Αν και το έργο του Σαχτούρη διαγράφεται σαν μια συνέχεια, μπορούμε να διακρίνουμε τρεις περιόδους. Η προδρομική του περίοδος χαρακτηρίζεται από έκπληξη και φόβο μπροστά σε έναν δύσβατο κόσμο και περιλαμβάνει τις δύο πρώτες συλλογές του: *Η λησμονημένη* (1945) και *Παραλογαίς* (1948). Η *Λησμονημένη* περιέχει ποιήματα που γράφτηκαν τα κατοχικά χρόνια και κινείται σε ένα αόριστο κλίμα εικονιστικού συμβολισμού. Το πρόβλημά του με τη φυματίωση και η Κατοχή εγγράφονται στη συλλογή. Η συλλογή *Παραλογαίς* (παραπομπή στα δημοτικά τραγούδια, αλλά και στο παράλογο) περιλαμβάνει ποιήματα που γράφτηκαν στο τελευταίο διάστημα της Κατοχής και κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου. Πρόκειται για ποιήματα που μοιάζουν με παραμύθια φρίκης και έχουν θέματα επινοημένα. Ο Σαχτούρης εδώ, επηρεασμένος από την υπερρεαλιστική εικονογραφία, απεικονίζει με προσωπικούς τόνους εφιαλτικές και αγχωτικές καταστάσεις. Οι επιρροές, αφομοιωμένες έστω, από τους Ελύτη, Εμπειρικό και κυρίως Εγγονόπουλο –η ζωγραφική γραφή των ποιημάτων του, η υπονόμηση του λυρισμού και η υπερρεαλιστική τεχνική σ' αυτόν οφείλονται– είναι εμφανείς, ενώ ακούγονται δημοτικοί, σολωμικοί και καρυωτακικοί ήχοι, καθώς και ήχοι από καταραμένους ελάσσονες γάλλους μετασυμβολιστές.

Η δεύτερη περίοδος περιλαμβάνει τις συλλογές: *Με το πρόσωπο στον τοίχο* (1952), *Όταν σας μιλώ* (1956), *Τα φάσματα ή Η χαρά στον άλλο δρόμο* (1958), *Ο περίπατος* (1960), *Τα στίγματα* (1962), *Σφραγίδα ή Η όγδοη Σελήνη* (1964), *Το σκεύος* (1971). Η περίοδος αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί κατεξοχήν προσωπική. Ο ποιητής ακτινογραφεί την εποχή του, ενώ περιπλανάται στον κόσμο του παράλογου και παράλληλα ανακαλύπτει και εξερευνά

το χώρο του φανταστικού, προσεγγίζοντας την τεχνική των καθαρών ονείρων.

Η συλλογή *Με το πρόσωπο στον τοίχο*, εξομολογητική σχεδόν, περιλαμβάνει ποιήματα που γράφτηκαν από το 1948 μέχρι το 1952 και απηχούν βιώματα και εμπειρίες του ποιητή από τη στρατιωτική του θητεία και τον Εμφύλιο. Τα πράγματα έχουν αποκτήσει γήινο βάρος, ενώ ο ποιητής εμβαθύνει και κερδίζει σε ένταση. Τα θέματα δεν είναι επινοημένα, κυμαίνονται ανάμεσα στις εμπειρίες και τα ποιητικά είδωλα και υπονοούν ψυχικές διαθέσεις και περιστάσεις της εποχής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το ποίημα «Η Αποκριά», κολάζ εφιαλτικών εικόνων με στοιχεία παράλογου και φρίκης, το οποίο εκπέμπει δραματικότητα με διάχυτη απόγνωση: «μόνο περνούσαν φάλαγγες στρατιώτες εν-δυο / εν-δυο με παγωμένα δόντια». Το ποίημα κινείται ανάμεσα σε δύο πραγματικότητες: την αληθινή αποκριά και το ποιητικό είδωλό της. Στην πραγματικότητα της αποκριάς εμπλέκεται και προβάλλει στο βάθος του ποιήματος η πραγματικότητα και η τραγωδία του Εμφυλίου και γενικότερα της εφιαλτικής εποχής του ποιητή. Η αποκριά, λοιπόν, συμβολίζει την τραγωδία του πολέμου, που ο ποιητής τη βλέπει να εκτυλίσσεται με χαρακτηριστικά μακάθριας γιορτής: γι' αυτό και «μεταμφιέζει αυτή την ίδια τη γιορτή από εορταστική σε επικήδεια» (Ν. Αναγνωστάκη)¹ ή «αφαιρεί τη μάσκα από μια επικήδεια αποκριά που υποδύεται την εορταστική» (Χ. Μπράβος)². Τα ποιήματα της συλλογής *Όταν σας μιλώ* γράφτηκαν ανάμεσα στην αποστράτευσή του και την αρρώστια της μητέρας του και είναι ποιήματα χαμηλόφωνα, σχεδόν βιογραφικά και με ύφος ημερολογιακό. Με τα *Φάσματα ή Η χαρά στον άλλο δρόμο*, συλλογή γεμάτη νύχτα, φόβο, φρίκη και θάνατο, ο Σαχτούρης κορυφώνει και προάγει εσωτερικά το έργο του. Η εξομολόγηση δεν λείπει (π.χ. «Ο στρατιώτης ποιητής»), αλλά, καθώς χρησιμοποιείται συχνά το τρίτο πρόσωπο, η ποίησή του ακούγεται σαν αγωνία ή απολογισμός όλης της γενιάς (π.χ. «Ο τρελός λαγός»). Τα θέματα αποσυμπλέκονται από τις εμπειρίες του και εγγράφονται σε μια φανταστική πραγματικότητα. Το ποίημα «Το ψωμί» επαληθεύει αναφανδόν αυτή την παρατήρηση. Πρόκειται για ένα φάσμα, μια ιστορία με εμφανή σκηνική διάθρωση που προβάλλεται σε επίπεδο φανταστικό. Στον *Περίπατο* ο Σαχτούρης γίνεται αποκαλυπτικότερος σχετικά με τις αιτίες του άγχους, αγγίζοντας πλέον το άγχος του θανάτου. Το ίδιο συμβαίνει και στην επόμενη συλλογή του, *Τα στίγματα*, που αποτελεί συμπύκνωση της ως τότε πορείας του. Με τη *Σφραγίδα ή Η όγδοη Σελήνη* η αλληγορία δίνει τη θέση της στη φαντασία. Στο *Σκεύος* ο ποιητής μιλά με τρόπο εννοιακό για την ασφυξία και τον πανικό, τη νεύρωση και την τρέλα, την αυτοκτονία και το θάνατο. Η

ένταση χαλαρώνει και ο ποιητής εμβαθύνει ακόμη περισσότερο. Το μεταβατικό *Σκεύος* αποτελεί το τέλος της δεύτερης και την αρχή της τρίτης περιόδου.

Η τρίτη περίοδος ξεκινά με το *Σκεύος*, κατεξοχήν όμως περιλαμβάνει τις συλλογές από το 1980 και εξής: *Χρωμοτραύματα* (1980), *Εκτοπλάσματα* (1986), *Καταθύθιση* (1990), *Έκτοτε* (1996), *Ανάποδα γυρίσαν τα ρολόγια* (1998). Ενδιαφέρον εν προκειμένω έχουν τα αυτοσχόλια του ποιητή: «Από τη "Λησμονημένη" ως τη "Σφραγίδα ή Η όγδοη Σελήνη" έχει ολοκληρωθεί μια πορεία (Το "Σκεύος" το θγάζω απέξω· μπορεί ν' ανοίγει μιαν άλλη αρχή, ακόμα δεν ξέρω!)». Και αργότερα: «Παράξενα μου φαίνονται τα καινούργια που γράφω, ακόμα και πολλά που περιέχονται στην τελευταία μου συλλογή ("Το Σκεύος", 1971). Σαν να 'χουν γραφτεί από έναν άλλο άνθρωπο που πέρασε μια κόλαση και τώρα είναι λίγο, μα πολύ λίγο, πιο ησυχασμένα». Τα *Χρωμοτραύματα* έχουν απολογιστική διάθεση, ενώ στα *Εκτοπλάσματα* ο ποιητικός κόσμος κινείται ανάμεσα στο φως και το σκοτάδι, ο τόνος είναι χαμηλός και αναμνηστικός, οι εικόνες και η χρωματική εξπρεσιονιστική δράση περιστέλλονται και το επέκεινα αντικρίζεται ήρεμα. Η *Καταθύθιση* βρίθει από παραπομπές σε παρελθόντα ποιήματα και αναφορές σε σημαντικά για τον ποιητή πρόσωπα. Οι παραμορφώσεις των πρώτων συλλογών τείνουν να εκλείψουν, οι εικόνες σαν να έχουν θαμπώσει, ενώ επικρατεί μελαγχολία. Με τον ίδιο πάνω κάτω τρόπο κινούνται και οι δύο τελευταίες συλλογές του, *Έκτοτε* και *Ανάποδα γυρίσαν τα ρολόγια*. Η παρατήρηση του Β. Χατζηθασιλείου, με αφορμή την *Καταθύθιση*, ότι ο ποιητής «αποσύρει το βλέμμα του από την παρανοϊκή οθόνη του κόσμου για να προσηλωθεί στο φαιό, άχρωμο είδωλο του θαθμιαίου, εντελώς δικού του αφανισμού»³, ισχύει για όλα τα βιβλία της τελευταίας περιόδου. Εμφανής είναι, λοιπόν, μια μεταστροφή του ποιητή. Σ' αυτή την περίοδο ο ποιητικός λόγος απογυμνώνεται, ενώ παρατηρούμε επιφάνειες ποιητών ή φίλων (Ντύλαν Τόμας, Κάφκα, Cross, Εμπειρικός κ.ά.). Δηλαδή, «εγκαταλείπεται ο "επινοημένος κόσμος" και τη θέση του παίρνει η διαμόρφωση μιας προσωπικής μυθολογίας, με αναγωγές στην κοινωνία των καλλιτεχνών» (Α. Φραντζή)⁴. Από την άλλη, όσο πλησιάζουμε προς το τέλος, επισημαίνεται «άδοξο κλείσιμο» του έργου του, καθώς μεγιστοποιούνται κάποιες αδυναμίες: «μονόχορδη, μονοφωνική ποίηση, συχνή επανάληψη μοτίβων και θεμάτων, ροπή προς το μανιερισμό» (Ν. Λάζαρης)⁵.

Βασικές συνιστώσες της καλλιτεχνικής διαμόρφωσης του Σαχτούρη είναι ο υπερρεαλισμός, ο υπαρξισμός, ο συμβολισμός, το παράλογο και ο εξπρεσιονισμός.

Ο Σαχτούρης έχει εμφανείς υπερρεαλιστικές καταβολές, χωρίς να είναι ακραιφνής υπερρεαλιστής. «Ο υπερρε-

αλισμός με ελευθέρωσε από πολλά πράγματα... Και σαν τεχνίτη μ' έμαθε να ξεχωρίζω τη γνησιότητα μέσα στην ποίηση και να μεταχειρίζομαι άφοβα όλες τις λέξεις», αναφέρει. Ανήκει στη νεοϋπερρεαλιστική τάση της γενιάς του. Από τον υπερρεαλισμό κρατά τη φαντασία και την παραίσθηση, όχι όμως και τη συνειρμική εκφορά του λόγου ή τη ρητορικότητα. Χρησιμοποιεί τη γλώσσα όχι για να προκαλέσει έκπληξη ή να εντυπωσιάσει, όπως ο μεσοπολεμικός υπερρεαλιστής, αλλά ως όργανο μέσω του οποίου θα εκφράσει τη δραματική αίσθηση που του γεννά η εφιαλτική πραγματικότητα. Η θέση του μέσα σ' αυτήν ακριβώς την πραγματικότητα της εποχής του προκαλεί έντονη υπαρξιακή θλίψη και αγωνία. Ο υπαρξισμός του δεν απορρέει από φιλοσοφικές αντιλήψεις και αναζητήσεις, αλλά από τη διαλεκτική και βιωματική σχέση του με τα πράγματα. Γίνεται, λοιπόν, εκφραστής και απολογητής της κατακερματισμένης ανθρώπινης ύπαρξης και του σπαρασσόμενου κόσμου, ποιητής του ατομικού άγχους, με υπαρξιακή και μεταφυσική διάσταση, έστω και αν το έργο του απηχεί το άγχος ολόκληρης της εποχής. Το ποίημα «Ο τρελός λαγός» είναι η «ασπαίρουσα από τρόμο και πόνο ύπαρξη προς αδιέξοδους δρόμους», «ποιητική αυτοπροσωπογραφία». Επιπλέον, το έργο του γέμει συμβόλων, πραγματικών και ποιητικών –έξω δηλαδή από την οπτική εμπειρία, όπως π.χ. ο άνθρωπος-πετεινός, οι πεταλούδες-σκύλοι ή το αυτοκίνητο-φάντασμα– τα οποία δεν είναι αόριστα ή επινοημένα, αλλά ανάγονται ευθέως στα πράγματα και δρουν με την αμεσότητα των εικόνων. Στο ποίημα «Το ψωμί» τα κυρίαρχα μοτίβα καρβέλι και ουρανός είναι σύμβολα, που παραπέμπουν στα υλικά και στα πνευματικά αγαθά.

Το παράλογο, προερχόμενο από τη μαγεία των παραμυθιών και των παραλογών, προκύπτει από την είσοδο του φανταστικού στοιχείου στην πραγματικότητα και αυτόματα από τη διασάλευση της λογικής τάξης: τα πράγματα χάνουν τη φυσικότητά τους, οι σχέσεις διαστρέφονται και φτάνουν ως την παραμόρφωση. Ωστόσο, όπως ισχυρίζεται η Ν. Αναγνωστάκη, το παράλογο στην ποίησή του είναι «μια έκφραση του αληθινού σε ένα ασυνήθιστο σχήμα»⁶. Εμφανίζεται με διάφορους τύπους: αντιστροφή ή αντιμετάθεση ρόλων, διαστρέβλωση ή παραποίηση της πραγματικότητας, μεταμορφώσεις και μεταστοιχειώσεις («έναν πατέρα γίνεται περίστροφο», άνθρωποι που «στα χέρια τα παπούτσια τους φόρούσαν»), αναιρετικές κινήσεις («Δεν έχω γράψει ποιήματα – πάντα θα γράφω ποιήματα» ή «πεθαμένα παιδιά ανέβαιναν ολοένα στον ουρανό / κατέβαιναν μια στιγμή να πάρουν τους αετούς τους»), αφύσικοι μετασχηματισμοί που οδηγούν σε τερατογενέσεις ή ανατρεπτικές διαδικασίες («Το θράδυ βγήκε το φεγγάρι / αποκριατίκο / γεμάτο μίσος / το δέσαν και το πέταξαν στη θάλασσα / μαχαιρωμένο»), ζωο-

μορφισμός της φύσης (π.χ. λουλούδια με απλωτά τα χέρια και με ανθρώπινη λαλιά).

Ο εξπρεσιονισμός του Σαχτούρη ξεκινά από την ανάγκη του να ερμηνεύσει υποκειμενικά τον κόσμο, όχι μέσω των αισθήσεων, αλλά μέσω του φανταστικού και του παράλογου στοιχείου. Διασταυρώνει, λοιπόν, σκηνές οράματος και φρίκης και υπερβαίνει τις αντιθέσεις φυσικού και υπερφυσικού. Με αυτό τον τρόπο ο ποιητής απεικονίζει και διαμαρτύρεται εναντίον της βίας, αναπαριστά και καταγγέλλει τον εκτρωματικό και απάνθρωπο κόσμο. Να επισημάνουμε, επιπλέον, ότι ο Σαχτούρης έμεινε ανεπηρέαστος από τις ιδεολογικές διαμάχες και τους φανατισμούς της εποχής, όχι όμως και από το εκτυλισσόμενο δράμα. Γι' αυτό και τα ποιήματά του, έστω και αν δεν έχουν άμεσες κοινωνικές αναφορές και δεν είναι δηλωτικά επίκαιρα, έχουν κοινωνική διάσταση.

Τα δομικά στοιχεία του σαχτούρικού ποιήματος, σύμφωνα με τον Γ. Δάλλα, είναι: 1) Μια ιστορία-μήνυμα, 2) Η σκηνική διάρθρωση: διαδοχικές σκηνές με προτίμηση στα γκρο πλάνα, που δείχνουν την ιστορία εν κινήσει, 3) Η ιδεοπλαστική εικόνα: ισότιμες μια ιδέα και μια παράσταση, η ιδέα και η πλαστική απεικόνισή της. Η ιδεοπλαστική εικόνα στο ποίημα «Το ψωμί», π.χ., εγκλείεται στη λέξη «ουρανός». Κυρίαρχη τεκτονική και εκφραστική μονάδα της ποίησής του είναι η εικόνα: καθαρή, διαισθητική (χωρίς την παρεμβολή ψυχολογικών περιγραφών ή ιδεολογικών σημάνσεων), αυτοδύναμη, παραστατική. Όλα σχεδόν τα ποιήματά του έχουν συντεθεί με την τεχνική του μοντάζ εικόνων. Λέει ο ίδιος: «Το ποίημά μου ξεκινά πάντα με μια εικόνα. Η πρώτη αυτή εικόνα είναι συχνά βοηθητική της κύριας που ακολουθεί. Άλλοτε πάλι συμβαίνει αυτή η πρώτη να είναι και η κυρίαρχη εικόνα του ποιήματος». Η ποίηση του Σαχτούρη είναι ζωγραφική. «Η ζωγραφική με βοήθησε πολύ στην ποίησή μου. Ορισμένα ποιήματα βγήκαν από οράματα ζωγράφων, που είχα δει, και από εικόνες εν γένει», βεβαιώνει. Κάθε του ποίημα είναι ζωγραφική σύνθεση, όπου το σχήμα και το χρώμα δεν είναι διακοσμητικά αλλά εκφραστικά μέσα, στοιχεία ισότιμα με τις λέξεις. Τα χρώματα αντιστοιχούν σε διαθέσεις και είναι για τον Σαχτούρη «σύνεργα απαραίτητα και σταθερά, για να μπορεί να φασματοποιεί και να φασματοσκοπεί τον κόσμο» (Δ. Ν. Μαρωνίτης)⁷. Πολλές λέξεις του αναφέρονται ή υποβάλλουν σε ορισμένο χρώμα: αίμα, τριαντάφυλλο, πίσσα, χιόνι, ουρανός. Κυρίαρχουν, αλληλοσυμπλεκόμενα, το κόκκινο (χρώμα του αίματος και της ζωής), το μαύρο (της άρνησης ή του θανάτου), το άσπρο (της λύτρωσης ή του μηδενός).

Ο κόσμος του Σαχτούρη είναι ιδιωτικός, κλειστός και περιχαρακωμένος, γεμάτος κίνδυνο, βία, αίμα, άγχος, δυστυχία, μοναξιά. Ο ορίζοντας είναι στενεμένος, χωρίς

διέξοδο. Ο ποιητής ζει «μέσα σ' έναν εχθρικό κόσμο, του οποίου η θέα τον τρομάζει και τον πανικοβάλλει. Με τα χαρακτηριστικά παραμορφωμένα από το φόβο, αισθάνεται τον εαυτό του σαν ένα είδος κυνηγημένου ζώου, που τρέχει ζητώντας διέξοδο, για να διαπιστώσει ωστόσο ότι η περιοχή που κινείται είναι κλειστή από παντού, ότι τρέχει σ' ένα περιχαρακωμένο στρατόπεδο, με τους διώκτες του πάντοτε σε επιφυλακή. Κι αυτό επιτείνει το φόβο, τον πανικό και την απελπισία». (Β. Βαρίκας)⁸. Αυτός ο κόσμος σκηνοθετείται με τη μορφή του μαγικού παραμυθιού, της σκοτεινής μπαλάντας, της αλληγορίας ή της παραβολής και, καθώς αντανάκλαται στον παραμορφωτικό καθρέφτη του εγώ του, φαντάζει αλλόκοτος, τερατώδης, τρομακτικός, παραμορφωμένος, γεμάτος με καθημαγμένα πρόσωπα, διαμελισμένα σώματα, κατερειπωμένα σκηνικά. Ο έρωτας υπάρχει σαν ανάμνηση και παροδική διάθεση. Το εφιαλτικό στοιχείο προβάλλεται έντονα και αντικατοπτρίζει τις φρικαλεότητες και τα ίχνη που άφησαν στην ψυχή του. «Είναι η εποχή μου, φυσικά, που την έζησα στιγμή τη στιγμή και εξ επαφής», εξηγεί για την αγριότητα των ποιημάτων του. Ενώ η Ν. Αναγνωστάκη προσθέτει: «Ο κλειστός, εφιαλτικός και παράλογος κόσμος του δεν απέχει από τα σκληρά βιώματα της μεταπολεμικής εμπειρίας»⁹. Το ποίημα «Ο στρατιώτης ποιητής» εκφράζει τα αισθήματα φρίκης και τρόμου, που κυριαρχούν στην ποίησή του, και δίνει μια ζωντανή εικόνα της εποχής: «την μίαν ημέρα έτρεμα / την άλλην ανατρίχιαζα / μέσα στο φόβο / μέσα στο φόβο / πέρασε η ζωή μου». Και η αντίδραση: «δεν έχω γράψει ποιήματα / μόνο σταυρούς / σε μνήματα / καρφώνω». Κοινωνική δηλαδή και καίρια πολιτική πράξη. Ωστόσο, ο Σαχτούρης δεν είναι απαισιόδοξος. Λέει ο ίδιος: «Τα ποιήματά μου δεν είναι απαισιόδοξα. Απεναντίας, είναι σαν τα ξόρκια. Ξορκίζουν το κακό. Μοιάζουν με μάσκες αφρικανικές. Με μάσκες ζώων και προγόνων, για να ξορκιστεί ο θάνατος». Ένα από τα κυρίαρχα μοτίβα του, ο ουρανός, αναδύεται λυτρωτικά: «Ας μην το κρύβουμε / διψάμε για ουρανό!» ή «πάντα θα 'χουμε ανάγκη από ουρανό». Ο Σαχτούρης, όπως λέει ο Γ. Θέμελης, «περιέχει μέσα στην κόλασή του ουρανό, και η κραυγή του πόνου είναι κραυγή για ουρανό, για εξαγορά και λύτρωση της ψυχής του και του κόσμου του»¹⁰. Επιπλέον, αισθάνεται να τον βαραίνει η ευθύνη μιας αποστολής: «Εγώ / κληρονόμος πουλιών / πρέπει / έστω και με σπασμένα φτερά / να πετάω» («Ο ελεγκτής»).

Η γλώσσα του Σαχτούρη είναι ιδιότυπη, υποβλητική, καίρια και επ' ουδενί διακοσμητική. Η συντακτική δομή του λόγου και το λεξιλόγιο ανταποκρίνονται στο ρυθμό και τη δομή της καθημερινής ομιλίας και χαρακτηρίζονται από ολιγάρκεια, χωρίς αυτό να σημαίνει γλωσσική ανεπάρκεια. Ο στίχος είναι ελεύθερος, η γραφή αφαιρε-

τική, εξαιρετικά λιτή και έκδηλα αντιλυρική, η έκφραση ελλειπτική, πυκνή και επιγραμματική, η μυθοπλασία απαράμιλλη. Ο λόγος χρησιμοποιείται μεταφορικά και μετωνυμικά, είναι παραστατικός, γυμνός, ρηματικός, διαθέτει απλότητα και φραστική οικονομία. Κυριαρχούν τα ουσιαστικά και τα ρήματα. Η πρόταση, ακρογωνιαίος λίθος του ποιήματος, τείνει να γίνει κατηγορική, η σύνδεση παρατακτική ή ασύνδετη. Ο ποιητής είναι λεξικά εύστοχος, αποφεύγει το περιττό, δεν φλουαρεί και δεν πλατειάζει. Συχνά έχουμε επανάληψη φράσεων ή στίχων (π.χ. «Ο στρατιώτης ποιητής»), ενώ απαντώνται διάφορα επαναλαμβανόμενα μοτίβα, όπως: *σκύλος, μαχαίρι, ουρανός, κήπος, φεγγάρι, αίμα*. Χαρακτηριστική είναι επίσης η ζωολογία του: παντός είδους ζώα (χερσαία, θαλάσσια και πετούμενα), με εμμονή στον *πετεινό* και στο *σκύλο*, κυκλοφορούν στα ποιήματά του.

Η ποίηση του Σαχτούρη είναι «ενιαίας δομής», ένα «ποίημα εν προόδω», κινείται γύρω από τους ίδιους ή ομοειδείς θεματικούς άξονες, σχεδόν χωρίς καμιά ποιητική εξέλιξη ή αλλαγή στο κλίμα. Παρατηρούμε έναν δικό του αυτόνομο κόσμο, με ίδια σύμβολα, παραλλαγές στα ίδια μοτίβα, εντυπώσεις και διαθέσεις σε μεγάλη ποικιλία συνδυασμών, αποχρώσεις του ίδιου αναλλοίωτου οράματος. Η επανάληψη αποτελεί στοιχείο της ιδιοτυπίας του. Ωστόσο, εμβαθύνοντας βαθμιαία στον ίδιο χώρο, διατηρεί αμείωτη την εσωτερική του ένταση.

Ο Σαχτούρης δημιούργησε ένα τελείως προσωπικό σύμπαν, αρχιτεκτονικά δομημένο και με ενότητα ύφους και περιεχομένου. Ανήκει ασφαλώς στην πρωτοπορία των μεταπολεμικών ποιητών. Η ποίησή του είναι ένας διάλογος του πραγματικού με το φανταστικό, τα ποιήματά του δραματικοί μονόλογοι από μέσα τους αναδύεται η οδύνη των πραγμάτων. Το έργο του είναι αυθεντικό, με αμεσότητα και έντονη υποβλητικότητα. Από τους αντιπροσωπευτικότερους και γνησιότερους ποιητές μας ο Σαχτούρης, μοναχικός, αντιηρωικός, τελείως ιδιόμορφη παρουσία στη μεταπολεμική ποίηση, επηρέασε σε σημαντικό βαθμό τους νεότερους ποιητές, κυρίως της γενιάς του '70 και του '80. Θεωρώ ότι η δραστικότερη συμβολή του στη νεοελληνική ποίηση είναι ο τρόπος με τον οποίο μας βοήθησε μέσω των ποιημάτων του να εξοικειωθούμε με το παράλογο και το εφιαλτικό δίνοντάς τους δηλαδή μορφή (με λέξεις, χρώματα και εικόνες), κατάφερε να τα απογυμνώσει ως ένα βαθμό από τη φρίκη που γεννά το απροσδιόριστο και το ακατανόητο, αφαιρώντας παράλληλα και ένα κομμάτι τρόμου από τη δική μας οπτική. Από αυτήν ακριβώς την παράμετρο, νομίζω, πηγάζει και η μεγάλη αγάπη και αποδοχή για το έργο του από το σύνολο σχεδόν του αναγνωστικού κοινού.

Κι έτσι, βυθοσκοπώντας επίμονα καθ' όλη τη διάρκεια

του ποιητικού του βίου, ο ποιητής Μίλτος Σαχτούρης, πλήρης ημερών και πλήρης έργου, απέδρασε στις 29 Μαρτίου τρέχοντος έτους 2005 προς τον δικό του ουρανό. Για να γράψει, ασφαλώς, καινούρια ποιήματα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Νόρα Αναγνωστάκη, «Οι "Δύσκολοι καιροί" μέσα από την ποίηση του Μίλτου Σαχτούρη» στον τόμο *Μαγικές Εικόνες*, εκδ. Νεφέλη, 1980, σ. 37.
2. Χρήστος Μπράβος, «Η Αποκριά του Μίλτου Σαχτούρη: Ξόρκι ή Όχημα της Φρίκης;», *Γράμματα και Τέχνες*, τχ. 16, Απρίλιος 1983, σ. 25.
3. Βαγγέλης Χατζηβασιλείου, «Ο έρωτας είναι ο θάνατος. Μίλτος Σαχτούρης: "Καταβύθιση"», *Αντί*, τχ. 462 [Β' περίοδος], 22/3/1991, σ. 63.
4. Άντεια Φραντζή, «Ο Μίλτος Σαχτούρης και η "δεξίωση" των ποιητών», *Εντευκτήριο*, τχ. 25, Χειμώνας 1993-1994, σ. 14.
5. Νίκος Λάζαρης, «Μίλτος Σαχτούρης: "Καταβύθιση"», *Πλανόδιον*, τχ. 15, Δεκέμβριος 1991, σ. 273.
6. Νόρα Αναγνωστάκη, *ό.π.*, σ. 25.
7. Δ. Ν. Μαρωνίτης, «Τα πράγματα και τα φάσματα» στον τόμο *Μίλτος Σαχτούρης, Άνθρωποι – Χρώματα – Ζώα – Μηχανές*, εκδ. Γνώση, 1980, σ. 28.
8. Βάσος Βαρίκας, «Μίλτου Σαχτούρη: "Τα στίγματα"» στον τόμο *Συγγραφείς και κείμενα*, εκδ. Ερμής, 1975, σ. 113.
9. Νόρα Αναγνωστάκη, *ό.π.*
10. Γ. Θέμελης, «Μίλτος Σαχτούρης» στον τόμο *Η σύγχρονη ποίησή μας Ι*, εκδ. Κωνσταντινίδη, 1978, σ. 219.

Τα αυτοσχόλια του ποιητή προέρχονται από το βιβλίο του Γιάννη Δάλλα *Ο ποιητής Μίλτος Σαχτούρης*, εκδ. Κέδρος, 1997.

* Ο Στάθης Κουτσούνης είναι ποιητής και φιλόλογος, Διευθυντής του Λυκείου της Σχολής Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου.